

- POPPER, K., 1970, Science: Problems, aims, responsibilities, In: FOLEY, J. M., LOCKHART, R. A. and MESSICK, D. M. (eds.), *Contemporary readings in psychology*, Harpers, New York, 5–15.
- ROSENTHAL, R., 1967, *Artefact in behavioral research*, Appleton, New York.

HOZZÁSZÓLÁS

A Szerkesztőség megtisztelő felkérésének, Kardos professzor előadásához való hozzászólásnak csak erős habozással teszek eleget; valóban nem érzem kompetensnek magamat. Néhány gondolatomat – melyek talán inkább meg is kerülnek a kérdés direkt megválaszolását és teljesen szubjektív természetűek – mégis leírom.

Biztos, hogy lehet a természettudományos kísérlet modelljén alapuló pszichológiai kísérlettel új megismeréshez jutni. Ez például függ a megismerni akaró elme beállítottságától. Én magam például nem nagyon tudom elképzelni magamat kísérletező tudósként – s így a tudományos megismerés ilyen útja számomra nem nagyon járható. Ami pszichológiai megismeréshez például én magam jutottam, az inkább egy analógiás-asszociatív gondolkozási „technikával” történt és nem kauzálgenetikus-kísérleti módon. Talán ezért sem tudom igazán beleélni magam a „kísérletező” pszichológus világába. (Nemcsak a pszichológia, hanem az orvoslás terén sem érzek vonzalmat a kísérleti módszerhez.)

A természettudományos kísérleti megismerés oltárán hajlandó vagyok egy „áldozatot” hozni avval, hogy – talán némi apologetikus céllal is – elismerem: képes vagyok például a pszichoterápiás szituációt „kísérleti”-nek tekinteni avval az aktussal, hogy felállítjuk a terápia kereteit. Ez alatt a pszichoanalízisre vonatkozólag ezt értem: létrehozok egy mesterséges elrendeződést (pszichoanalitikus setting), melynek felállítom a mindig megismétlődő feltételeit és megvizsgálom, hogy ebben a kísérleti helyzetben hogyan jelennek meg (illetve egyáltalán megjelennek-e) tudattalan tartalmak.

A feltett kérdésre, a pszichológiai kísérlet helyességére, hatáira stb. igazán talán csak tudománytörténeti, szociológiai, filozófiai szempontból lehet válaszolni. A dolgok megismerésének „lehetséges” módjai mindig az adott kultúra szelleméből fakadnak. Például a középkor igen nagyra értékelte az emberi gondolatot. Ami elgondolható volt, az valóság is volt. A kísérletet nem tudatlanságból nem alkalmazták, hanem mert szóba sem kerülhetett. A világ gondolati alapon ugyanúgy magyarázható volt – ha más világméretet is eredményezett – mint ma természettudományos-kísérleti alapon. A kultúrfejlődés során aztán változott a helyzet. Az emberi gondolat igazságfeltáró voltába vetett meggyőződés fokozatosan devalválódott. Csak az lett igaz, ami kísérletileg bizonyíthatónak mutatkozott. Az inga ide-oda leng ...

Valószínű, hogy az inga szélső helyzetbe leng akkor, amikor a kísérlet mint a megismerés módja ráterjed a lélekre is. Mert az érzékeléslélektan területén még csak hagyján. De a személyiséglélektan már egy olyan terület, ahol az inga kilengése hamis tudati „megismerésekhez” vezethet.

Hogy a „magas tudományban” hogy is vannak a dolgok, nem tudom. De hogy

„alacsonyabb” szinten, például amilyen szinten az egyetemi hallgatók tudatának mozogni kell – és ez elvezethet a kandidatúrák megkövetelt szintjéig stb. –, igazán vannak aggodalmaim. Tipikus szakdolgozati helyzet: végy 100 neurotikust és végy 100 sine morbo kontrollt (mi az hogy sine morbo kontroll?), tegyél elébük egy kérdőívet (azért nem írom így, hogy: manipulált kérdőívet, mert rég kimutatták, hogy a kérdőívek túlnyomó része már ab ovo manipulált), aztán a válaszokat hasonlítsd össze, és ha ez statisztikailag szignifikáns, akkor rájöttél a tudományos igazságra.

Ha a válasz erre az, hogy a felvetett alapkérdés nem az ilyesmivel kapcsolatos, akkor azt válaszolom, hogy nem is tettem kötelező ígéretet a direkt válaszra.

Azt hiszem, két szempontot kellene vizsgálat tárgyává tenni. Az egyik szempont kritikus-társadalomfilozófiai, a másik pedig – horribile dictu – morális. Vajon akkor, amikor a kísérleti módszert átvisszük a személyiséglélektan „mélyebb” területeire, nem tesszük-e ezt a korunkat állítólag jellemző elidegenedési folyamat foglyaként, amennyiben az elidegenedésnek a „szubjektív faktor” is áldozatává válik. Az egyén egy kvantifikációs meghatározottság tárgya lesz, individuális-kvalitatív jellegét elvesztvén. Sőt: míg a humán biológiai organizmus működése állatkísérletekkel párhuzamba állítva nem károsítja az individuumot, addig a humán-pszichés szférának működését például állatmegfigyelésekre redukálva, ugyancsak problematikus karaktert ölthet a dolog.

A „morális” szempontot Büchner drámája, a Wozzeck illusztrálja: a tébolyba és tragédiába hulló Wozzecken az orvos kísérleteket hajt végre: babbal eteti, hogy megfigyelje a személyiségre gyakorolt hatását.

Magam a pszichológiai kutatások területén alternatívaként hangoztatnám a gondolat-kísérletben rejlő megismerési lehetőségeket. Két ilyen jellegű munkát sikerült publikáltatni is. Az egyikben analógiás gondolkodási módon egymás mellé hozva bizonyos tényeket, megfigyeléseket, arra kellett következtetnem, hogy a kísérleti módon eddig csaknem megközelíthetetlen problémája a munkaképességnek megközelíthető a Rozenzweig-féle frusztrációs teória terminológiájával és így „mérhető” PFT-teszttel. Ez teljesen gondolati úton történt. Utána több száz PFT felvételével – úgy tűnik – igazolni is lehetett, ami már előzőleg teljesen evidensnek is látszott (Ideggógyászati Szemle, 1974, 27. 352–361.).

Egy másik esetben pedig arra a következtetésre kellett jutnom ugyancsak analógiás-asszociatív módon, hogy a felettes-én képződés és a középagyi rubrothalamikus szisztémák szoros kapcsolatban állhatnak egymással. Egyetlen kísérlet sem történt. Szükséges kijelentem: ez a megállapítás nem úgy evidens, mint ahogy (pseudo) evidens valami, ha a szignifikanciaszámítások „kijönnek”. Távolról sem lépnék máglyára ezen elgondolás helyességéért. De nem is látom e problémát kísérleti módszerrel igazolhatónak. (Vö. Magyar Pszichológiai Szemle, 1981, 37, 541–550.)

A gondolat-kísérlet a pszichológiában mindenestre vezet eredményekre, ez időnként bizonyítható is (nem egy alkalommal sikerült kitalálnom, hogy a páciens pl. mit fog álmodni legközelebbre), mindenestre helyreállítja az emberi gondolat erejébe és igazságába vetett bizalmat, csökkenti az elidegenedést és ugyanúgy vezethet új megismerésekhez, mint a szokvány term. tud. experimentum.

Paneth Gábor

XXI. ker. Tanács EGYMI Idegbeteg gondozó Intézete